

Α' ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΤΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ
ΕΛΛΑΔΑΣ

προβλήματα τῆς ελληνικῆς εκπαίδευσης

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΑΠΟ ΠΟΙΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΕΠΕΤΑΙ ΕΝΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ – Ο ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ
ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ
ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
ΜΟΡΦΩΣΙΟΓΟΝΟΣ ΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

β' έκδοση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ Ο ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ:
ΜΑΡΙΑ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ

Θά μπορούσα νά μιλήσω γενικά γιά τήν αισθητική αγωγή. Θά έμεινα σι γενικότητες πού κατά τήν άποψη μου δέν βοηθούν.

Θά μπορούσα νά μιλήσω γιά τά αναλυτικά καί ώριαία προγράμματα του Ύπουργείου στό μάθημα τής Τέχνης, πού είναι άκατάλληλα καί ένεφάρμοστα.

Θά μπορούσα νά μιλήσω γιά τόν κατατρεγμό πού γίνεται στό μάθημα καί στους καλλιτέχνες - καθηγητές. Θά μπορούσα καί θά έπρεπε. Γιατί πρέπει νά δοθούν άμεσες λύσεις στό θέμα αυτό. Ύπάρχουν έδώ, ανάμεσα μας, καλλιτέχνες συνάδελφοι καί εϋχομαι νά τό κάνουν εκείνοι. Δέν θά πού κάνω εγώ, γιατί πιστεύω ότι δέν θά ώφελήσει, άν τό γενικότερο πρόβλημα τής ύπαρξης του μαθήματος Τέχνης στην Έκπαίδευση δέν γίνει κατανοητό.

Γι' αυτό, ό βασικός στόχος τής όμιλίας μου είναι ό προβληματισμός του εκπαιδευτικού, όποιασδήποτε ειδικότητας, σχετικά μέ τήν αισθητική κατεύθυνση πού ό ίδιος, έσκεμμένα ή άθελά του, περνάει στό μαθητή.

Πρίν ξεκινήσω καί γιά νά μήν επανέρχομαι, διευκρινίζω ότι θεωρώ υπεύθυνη τήν Πολιτεία γιά όσα αναφέρω.

Μέ τό περιβάλλον μας επικοινωνοϋμε άμεσα μέ τίς αισθήσεις καί έμμεσα μέ τή νόηση. Κατανοοϋμε παρατηρώντας, αναλύοντας, συνθέτοντας, ταξινομώνοντας ή κωδικοποιώντας τά έρεθίσματα πού δέχονται τά αισθητήρια μας.

Έπομένως, ή κοσμική μας αντίληψη εξαρτάται όχι από τή νοητική αλλά από τήν αισθητηριακή καί νοητική λειτουργία μας.

Η λειτουργία αυτή, όταν δέν παρεμποδίζεται, ευαισθητοποιεί τίς αισθητήρια καί τροφοδοτεί τή νόηση.

Άλλά δέν είμαστε μόνο δέκτες έρεθισμάτων. Είμαστε καί πομπές. Έκδηλωνόμαστε στό χώρο μέ πράξεις άπλές, πού ύπαγορευονται από φυσικές ανάγκες, καί μέ ένέργειες σύνθετες, δημιουργικές, έντεχνες, πού ύπαγορευονται από τίς πνευματικές ανάγκες τής επέκτασης τής ύπαρξης μας.

καί τῆς κοινοποίησης τῶν αἰσθημάτων καί συμπερασμάτων μας· μέ μιά λέξη τῆς κοινωνικότητάς μας.

Κάθε κοινωνία, ἀνάλογα μέ τήν κοσμοθεωρία, τίς ιδιομορφίες τοῦ περιβάλλοντος καί τό πολιτικο-οικονομικό της σύστημα, ἐκδηλώνεται μέ διαφορετικούς τρόπους καί διαμορφώνει τό ἰδεῶδες τοῦ ὠραίου πού τήν ἐκφράζει.

Τό ἰδεῶδες αὐτό, πού δέν ἐκδηλώνεται ἀποκλειστικά στό ἔργο Τέχνης, ἀλλά ἐπεκτείνεται στό περιβάλλον καί στό σύνολο τῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων, διατηρεῖ τοὺς δεσμούς καί ἐπιδρᾷ στά νέα μέλη τῆς κοινωνίας. Συντελεῖ στή συντήρηση τῆς κοινωνικῆς δομῆς ἢ καταγράφει τοὺς κλυδωνισμούς καί συμμετέχει στή νέα διάπλασή της.

Ἡ αἰσθητική ἀγωγή εὐαίσθητοποιεῖ τήν αἰσθητικο-νοητική ἱκανότητα καί ἐπομένως ἀναπτύσσει σφαιρικά τήν προσωπικότητα.

Ταυτόχρονα, συντελεῖ στή διατήρηση ἢ σέ νέα διαμόρφωση τοῦ ἰδεῶδους τοῦ ὠραίου. Ἡ αἰσθητική ἀγωγή εἶναι λοιπόν *μαρτυρία* καί *ὄπλο* τῶν κοινωνικῶν ζυμώσεων.

Ἡ εἰκαστική ἀγωγή, στήν ὁποία θά ἀναφερθῶ ἰδιαίτερα, εἶναι τμήμα τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς καί ἀφορᾷ στήν ὀπτική καί ἀπτική εὐαίσθησία μας.

Ἡ φυσιολογική αἰσθητικο-νοητική λειτουργία καί ἡ σωστή ἀγωγή τους, ὅπως εἶπαμε, ὀλοκληρώνουν τήν προσωπικότητα. Ἡ ἀτομική ἔκφραση στήν περίπτωση αὐτή ἀποκτάει ἰδιαιτερότητα καί ἐμπλουτίζει μέ ζωντάνια τόν κοινωνικό παλμό καί τό ἰδεῶδες τοῦ ὠραίου.

Τό σχολεῖο, σέ ὄλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης, δέν εἶναι ὁ μόνος, ἀλλά εἶναι ὁ ἀποφασιστικότερος παράγοντας αἰσθητικῆς ἀγωγῆς γιά ὄλα τά παιδιά. Γιά τά παιδιά πού διακόπτουν σύντομα τή φοίτηση καί γιά τοὺς μαθητές. Στήν πρώτη περίπτωση, ἐπειδή δημιουργεῖ συμπλέγματα κατωτερότητας καί τό αἶσθημα τῆς ἀνασφάλειας. Στή δεύτερη περίπτωση τροποποιεῖ τή θέση τοῦ μαθητῆ ἀπέναντι στό περιβάλλον καί ἐπιδρᾷ ἄμεσα στή λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων καί ἐπομένως στήν αἰσθητική καί στήν ποιότητα τῆς ἀντίληψῆς του.

Ἀσφαλῶς, δέν ὑποστηρίζω ὅτι μόνη της ἡ αἰσθητικο-νοητική ἱκανότητα μπορεῖ νά ἀντικαταστήσει τήν ἐκπαίδευση.

Ἀλλά οἱ ἐκπαιδευτικές μέθοδοι, δηλαδή ὁ κατατεμαχισμός τῆς γνώσης, ὁ ἀφύσικος ρυθμός τῆς διαδοχῆς τῶν ὠραίων προγραμμάτων τῆς ἡμέρας, ἡ ἐπιλογή τῶν γνώσεων πού δέν ἀνταποκρίνονται στόν προβληματισμό τῶν μαθητῶν καί προπαντός ἡ ἀναγκαστική προσκόλληση τοῦ μαθητῆ στό θρανίο, πού περιορίζει τήν ἐναλλαγή τῶν ἐντυπώσεων, τραυματίζουν τήν αἰσθητικότητα.

Γιατί ἔτσι, ἡ γνώση διοχετεύεται ἀπό τό δάσκαλο κατευθεῖαν στόν ἐγκέφαλο τοῦ μαθητῆ, χωρίς νά προηγηθεῖ προβληματισμός καί ἐρεθίσμα· χωρίς ἡ γνώση νά διαγράψει τή φυσιολογική τροχιά της.

Ὅ,τι ἀχρηστεύεται ἀτονεῖ. Ἡ εὐαίσθησία στά ἐρεθίσματα περιορίζεται

καί τό άτομο γίνεται ήμιανάητρο. Πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι οἱ φυσιολογικές λειτουργίες δέν μπορεῖ νά ἀντικατασταθοῦν ἀπό κανένα δάσκαλο.

Ἡ φυσιολογική καί κατάλληλα προστατευμένη εὐαισθησία τῶν αἰσθητηρίων προστατεύει τήν πνευματική καί ψυχική ἰσορροπία τοῦ ἀτόμου.

Ὁ παπούς μας στό χωριό γνώριζε καί πρόβλεπε τήν ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ φαινομένου. Μέ βάση τήν ἱκανότητά του, ἤξερε νά ἀμύνεται ἢ νά τοῦ μᾶ.

Σήμερα ἡ πρόβλεψη πού γίνεται ἀπό τίς μετεωρολογικές ὑπηρεσίες καλύπτει φάσμα εὐρύτερο ἀπό τοῦ παποῦ.

Ἄλλά ἐμεῖς μέ τό σύνολο τῆς ἀγωγῆς καί τῆς ἐκπαίδευσῆς μας ἔχουμε χάσει τίς ἱκανότητές του. Στήν Ἀθήνα, περιμένουμε ἀπό τήν Ε.Μ.Υ. νά μᾶς πεῖ ἂν θά βρέξει ἢ θά χιονίσει. Πιό ἐξελιγμένος, πιό ἐξειδικευμένος καί πιό ἀλλοτριωμένος ὁ συνάνθρωπός μας στό Τέξας παρακολουθεῖ τήν τηλεπαρουσιαστή νά τόν καθοδηγεῖ χωρίς ἐπεξηγήσεις. «Βάλε δύο κουβέρτες, βάλε δύο κουβέρτες — μία κουβέρτα, μία κουβέρτα». Ἄλλοι σέ ληφτονται πρὶν ἀπ' αὐτόν γι' αὐτόν. Αὐτός δέν ἔχει ἀνάγκη νά βάλει σέ λειτουργία τὰ αἰσθητήριά του οὔτε νά ἀπασχολήσει τό μυαλό του γιά τό προσωπικό του πρόβλημα. Δέν διαφέρει ἀπό τούς ἄλλους συμπολίτες του. Δέν κρῶνει καί δέν ζεσταίνεται περισσότερο. Δέν χρειάζεται καί δέν μπορεῖ νά ἐκδηλώσει κάτι διαφορετικό.

Ἄρα δέν χρειάζεται καί νά ἐπικοινωνήσει.

Πρὶν ἀπό λίγα χρόνια μιά ομάδα ἐρευνητῶν κατόρθωσε νά στερεώσει ἀπό τίς γάτες τό ὄνειρο. Τά πειράματά τους ἐπιδρούσαν στήν, δραστηριότητα πού ἐπιτρέπει τή διατήρηση τοῦ ἐγώ καί τήν ταυτόχρονη διάλυση του, στήν ἀνάμνηση τοῦ κόσμου τοῦ αἰσθητοῦ. Δηλαδή στή δραστηριότητα ἐκείνη, πού δείχνει τό μέγεθος τῆς ἀνάγκης ἐπικοινωνίας πού ἔχουν ὅλοι οἱ ὄργανισμοί. Οἱ γάτες δέν ἄντεξαν πολύ. Τή δεύτερη ἐβδομάδα αὐτοκτόνησαν.

Οἱ ἄνθρωποι, μέ τό ρυθμό πού ἔχουν ἀναπτύξει, στεροῦνται ἕνα μέρος τῆς εὐαισθησίας τους. Γιά νά μή στερηθοῦν καί τό ὄνειρο, παίρνουν нарκωτικά ἢ πᾶνε στόν ψυχίατρο γιά νά γιατρέψει τήν ἀναπηρία τους.

Μετά τήν παρεμβολή πού ἀφοροῦσε στή σχέση εὐαισθησίας στό περιβάλλον, κοινωνικότητας καί ψυχικῆς ἰσορροπίας, θά προσπαθήσω νά σκιαγραφήσω τήν ἐπίδραση πού ἔχει ἡ ἐλαττωμένη εὐαισθησία τοῦ μαθητῆ, πού προέρχεται καί ἀπό τή σχολική δομή καί ἀπό τούς ἐξωσχολικούς παράγοντες, στήν νοημοσύνη του στήν πρῶτοβουλία καί στήν ποιότητα τῆς γνώσης πού ἀποκτᾶ. Σέ ὅλα τά σημεῖα δηλαδή πού γιά χάρη τῆς ἀναπτύξεώς τους θυσιάζουμε τήν αἰσθητική του καλλιέργεια.

Τά παραδείγματα πού θά φέρω προέρχονται ἀπό τό εἰκαστικό μάθημα τοῦ Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου, ἀφοροῦν στίς σκέψεις τῶν μαθητῶν γιά τήν ὑποκειμενική ἐκφραση καί στίς ἀντιδράσεις τους στά ὀπτικά ἐρεθίσματα καί χαρακτηρίζουν τό εἶδος τῆς ἀντίληψης καί τήν προσαρτημένη πρῶ-

τοβουλία τους.

Τά παιδιά τῶν 11-13 ἐτῶν, πού δέν ἔχουν πάρει σωστή αἰσθητική ἀγωγή στό Δημοτικό, ἀποκτοῦν ἀκαμψία καί ἀτολμία στίς καλλιτεχνικές ἐκδηλώσεις τους. Δέν ἔχουν συνείδηση τῆς ρευστότητας τοῦ ὀπτικοῦ φαινόμενου καί τῆς ἐναλλαγῆς τῶν σχέσεων τῶν στοιχείων τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ξεχωρίζουν τή δική τους ζωὴ ἀπό τήν ἀντίληψη πού ἔχουν γιά τό φαινόμενο τῆς ζωῆς.

Παράδειγμα: Γιά τά παιδιά αὐτά τό χρώμα ἔχει καταντήσει συμβατικό καί ἀναλλοίωτο. Τά δέντρα ἔχουν ἓνα πράσινο, τά βουνά ἓνα καφέ καί ὁ ἄνθρωπος ἓνα κρεατί. Τά χρώματα αὐτά δέν ἐπηρεάζονται ἀπό τίποτα καί εἶναι συνταγές. Τά παιδιά αὐτά ξαφνιάζονται ἂν τοὺς πεῖς καί δταν τοὺς δείξεις ὅτι τό χρώμα διαφοροποιεῖται ἀπό πρόσωπο σέ πρόσωπο καί ἀπό τό φῶς στή σκιά. Ἄλλά ἀναρωτιέμαι, ἂν ἓνα παιδί αὐτῆς τῆς ἡλικίας δέν ἔχει συνειδητοποιήσει τίς στοιχειώδεις αὐτές ἀλλαγές στό ἄμεσο περιβάλλον του, πῶς μπορεῖ καί μέ ποιό τρόπο θά ἔχει ἀφομοιώσει τίς ὑπόλοιπες γνώσεις πού τοῦ προσφέρει ἡ ἐκπαίδευση;

Τά παιδιά πού δέν ἔχουν σωστή ἀγωγή δέ συνειδητοποιοῦν οὔτε τό χῶρο. Δέν ἀναφέρομαι στήν ἰκανότητά τους νά ἀποδώσουν ἀντικειμενικά ἢ ὑποκειμενικά τό χῶρο, ἀλλά στήν ἀντίληψη πού ἔχουν γιά τό χῶρο. Ἔτσι τό ἀντικείμενο παρουσιάζεται στό νοῦ καί στό σχέδιό τους ἀποκομμένο ἀπό τό περιβάλλον του. Ἄν κάνεις στά παιδάκια αὐτά κάποιον ὑπαινιγμό γιά τό χῶρο, σέ κοιτᾶνε σά νά τοὺς μιλάς σέ ξένη ἄγνωστη γλώσσα. Ἄν τοὺς ζητήσεις νά ζωγραφίσουν τό περιβάλλον, θά προσθέσουν καί ἄλλα ἀπομονωμένα ἀντικείμενα. Δέν ὑπάρχει κανένας συνδετικός κρίκος, δέν ὑπάρχει ἀέρας, δέν ὑπάρχει ζωτικός χῶρος. Ὑπάρχει μόνο ἡ συμβατική γνώση τοῦ ἀντικειμένου, ἀποκομμένου ἀπό τή ζωή.

Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τό θέμα τοῦ ἔργου τους. Τό βλέπουν σάν ἔννοια ἀποκομμένη, ἀπομονωμένη ἀπό τό σύνολο.

Τά παραπάνω δείχνουν δέσμευση τῆς ἐλεύθερης ἐκφρασης, πνευματική φτώχεια καί ἀδυναμία ἀνάπτυξης τοῦ σκεπτικοῦ τους ἀπάνω στό ὀπτικό φαινόμενο.

Θά ἀναφερθῶ τώρα καί στήν ἀνάπτυξη τῆς πρωτοβουλίας τους. Στίς Τέχνες, ὅπως εἶναι γνωστό, ὑπάρχουν ἄπειρες ἐρμηνευτικές λύσεις καί διάφορες ἀντιλήψεις. Ἄν σέ κάποια ἐρώτηση τῶν παιδιῶν ἀπαντήσεις ὑποδείχνοντας περισσότερες ἀπό μία λύσεις, ἔστω καί ἂν ἀναπτύξεις τίς διαφορές μορφῆς καί περιεχομένου καί προσθέσεις ὅτι ὄχι μόνο μποροῦν νά διαλέξουν ἀλλά καί νά παρεκκλίνουν ἀπό τίς λύσεις αὐτές, ἀκολουθεῖ πάντα μεγάλη σύγχυση. Γιατί τά παιδιά, μέ τόν τρόπο πού τοὺς διαμορφώνουμε τό σκεπτικό, δέν μποροῦν νά πιστέψουν σέ ἐκφράσεις πού συνυπάρχουν οὔτε σέ ἰσοδύναμες θέσεις. Δέν συμπαθοῦν τή διερεύνηση, δέν ἔχουν χρόνο καί ἐπιθυμοῦν νά ἀκουμπᾶνε σέ συνταγή τοῦ δασκάλου, παρά νά ἀναπτύξουν πρωτοβουλία. Ἐνεργοῦν χωρίς εὐαισθησία καί χωρίς αὐτοπε-

ποίηση. Θα αναφέρω άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, πού δείχνει πόσο ή ανάγκη προσαρμογής στο σχολικό ρυθμό κάνει τά παιδιά να προσπαθούν να ιδούν αυτό πού βλέπει ό δάσκαλος και να αντιδράσουν όπως νομίζουν ότι θέλει εκείνος. Ζήτησα από μαθητές τής τελευταίας τάξης τού Λυκείου να μου περιγράψουν «ό,τι τούς έντυπωσίαζε από τόν ύπαιθρο χώρο πού έβλεπαν από τό παράθυρο». Τό ύπαιθρο είχε πολλά δέντρα και λίγα σπίτια. Ό ούρανός ήταν γκριζός και τά δέντρα μουντοπράσινα. Άλλά στην αντικρυνή ταράτσα στέγωνε ένα μεγάλο ρόζ σεντόνι, πού με τό μέγεθος και τήν αντίθεσή του κυριαρχούσε στο σύνολο. Κανείς δέν μου ανέφερε τό σεντόνι. Στη συζήτηση πού ακολούθησε αποκαλύφθηκε ότι τά παιδιά δέν είχαν παραλείψει να περιγράψουν αλλά δέν είχαν συνειδητοποιήσει τήν ύπαρξη τού σεντονιού, επειδή εγώ, ό δάσκαλος, είχα αναφέρει τή λέξη ύπαιθρο και τό σεντόνι, σάν στοιχείο πρόσκαιρο, δέν χώραγε στη δεοντολογία τού ύπαιθρου.

Ή έλαττωμένη ικανότητα αντίληψης τού όπτικού φαινόμενου οδηγεί τά παιδιά σε σύγχυση, άγνοια και δυσπιστία για τήν ύποκειμενική έκφραση, όπως και για τήν καθολικότητα τών έννοιών. Άποτελέσματα και πάλι δύο τού διαστρεβλωμένου όρθολογισμού πού καλλιεργείται στην εκπαίδευση βασικά.

Γιά να γίνει σαφέστερο: Τά παιδιά πιστεύουν ότι ή ύποκειμενική έκφραση είναι έννοια ταυτόσημη με τήν αυθαιρεσία. Ή ύποκειμενική έκφραση δέν είναι άλλο από τήν παράσταση τής νοητικής διεργασίας πού γίνεται με βάση τό όπτικό έρέθισμα.

Κάτω από κοινές συνθήκες διαβίωσης, οί κοινοί έρεθισμοί διαμορφώνουν κοινούς έκφραστικούς χαρακτήρες, ένα είδος κοινού και όπτικά άπλυτα κατανοητού αλφάβητου. Ή ύπαρξη κοινού αλφάβητου άποκλείει τήν αυθαιρεσία. Ή αδυναμία ανάγνωσης τού όπτικού αλφάβητου άποδίδει μειωμένη αντίληψη τουλάχιστον στο όπτικό φαινόμενο.

Τό εικαστικό αλφάβητο, πού φυσικά είναι άπεριόριστο, άποτελείται από σύμβολα άπλά και σύνθετα, συγκεκριμένα και άφηρημένα.

Γιά παράδειγμα θα αναφέρω ένα άπλό σύμβολο.

Ή θέα τού όρίζοντα στη θάλασσα μάς ήρεμεί. Τό ίδιο ή θέα τής παιδας. Ή όριζοντίωση μάς ήρεμεί και σωματικά. Κοινό χαρακτηριστικό στις τρεις περιπτώσεις είναι ή όριζόντια θέση. Πανανθρώπινο ύποκειμενικό όπτικό συμπέρασμα και εικαστικό σύμβολο τής ήρεμίας είναι ή όριζόντια γραμμή.

Δέν είναι δυνατό να επεκταθώ περισσότερο στα σύμβολα, πού όμως είναι άποδεικτικά για τή δυνατότητα επικοινωνίας μέσα από τήν ύποκειμενική έκφραση.

Τά παιδιά, πού ή εκπαίδευση όπως εφαρμόζεται τούς μειώνει πνευματική αίσθητικότητα, δέν συνειδητοποιούν τήν πνευματική διεργασία και άναγνωρίζουν τά προϊόντα της. Στηρίζονται στο δάσκαλο χωρίς να

ἀμφισβητοῦν· ὅπως στηρίζεται ὁ κουτσός στά δεκανίκια του. Καί περιορίζουν τό πνεῦμα τους σέ ὄ,τι πιστεῦουν γιά σίγουρο. Τό ποτήρι πού βλέπουν καί πρόκειται νά ζωγραφίσουν εἶναι τό σχῆμα ἑνός ποτηριοῦ. Δέν εἶναι ποτήρι. Δέν εἶναι γυάλινο ἀντικείμενο. Δέν ἐπηρεάζεται ἀπό τό περιβάλλον καί ἀπό τό φῶς. Δέν ἀντανακλᾷ τίς ἀκτίνες καί δέν θυμίζει νερό. Τό γυαλί ἔχει διαθλαστικές ἰκανότητες μόνο στό μάθημα τῆς φυσικῆς, ὄχι καί στά ἄλλα μαθήματα.

Στή ζωγραφική τους τό ποτήρι ἐκφράζεται μέ τό «ἰχνογράφημα τοῦ σχήματός του» καί ὄχι μέ τήν ἀντικειμενική περιγραφή τοῦ φαινομένου ἢ μέ τό δημιούργημα πού θά προκύψει ἀπό τήν πνευματική διεργασία.

Ἡ λειτουργία τῆς σκέψης στό «ἰχνογράφημα τοῦ σχήματος» εἶναι μειωμένη σέ σχέση μέ τή φυσιολογική, γιατί ἀφορᾷ μόνο στή σχεδίαση τοῦ σχήματος, χωρίς νά ἀγγίζει τήν πραγματική εἰκόνα καί νά προβληματίζει γιά τό περιεχόμενο.

Τό «ἰχνογράφημα τοῦ σχήματος» εἶναι κακή ζωγραφική, ἀλλά παράλληλα εἶναι ἡ μαρτυρία μιᾶς οὐτοπιστικῆς, κοντόφθαλμης, καί στό βάθος ἀντιπολιτικῆς καί ἀντικοινωνικῆς στάσης.

Εἶναι ἡ ταυτότητα τῆς πνευματικῆς φτώχειας πού μᾶς πλασάρει ἡ Πολιτεία καί πού δυστυχῶς ὄλοι ἐξυπηρετοῦμε.

Εἶναι τό ἰδεῶδες τοῦ ὀραίου τῆς ἐποχῆς μας.

Ὅταν ὁ πλοῦτος, οἱ εὐκαιρίες γιά σπουδές, ἡ πολιτιστική ζωή τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, ἡ Τέχνη θά καταγράψει τήν ἀνωμαλία. Τά μηνύματά της θά γίνουν ἐπικίνδυνα γιά τούς κρατοῦντες. Ἡ Τέχνη δέν μπορεῖ παρά νά συντείνει καί νά κατευθύνει σέ κάποια ἀνανέωση. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιά τή διατήρηση τῆς ἀρχῆς, πρέπει νά περιορίσουν καί νά ἐλέγξουν τίς καλλιτεχνικές ἐκδηλώσεις.

Στήν περίπτωσή μας τό ἔχουν πετύχει ἀρκετά. Ἡ στέρηση τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς ἀπομάκρυνε τόν περισσότερο κόσμο ἀπό πνευματικά καί καλλιτεχνικά ἐνδιαφέροντα.

Ἡ αἰσθητική καί οἱ Τέχνες θεωροῦνται πολυτέλειες πού δέν σχετίζονται μέ τίς ἀνάγκες τῆς ζωῆς.

Τά συμφέροντα καί οἱ ἀντιλήψεις αὐτές ἔχουν ὀδηγήσει στήν ἐξοστράκιση τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς ἀπό τά σχολεῖα.

Μέ τόν περιορισμό τῆς αἰσθητικότητας ἡ δίοδος γιά τήν ἐξουσία τοῦ νοῦ γίνεται μία καί γι' αὐτό τό λόγο εὐκολότερα ἐλεγχόμενη.

Τό καλλιτεχνικό αἰσθητήριο πού βάλλεται εὐκολότερα εἶναι τό εἰκαστικό. Γιατί οἱ εἰκαστικές ἐκδηλώσεις δέν ἔχουν τό μαζικό χαρακτήρα τοῦ χοροῦ καί τῆς μουσικῆς. Ἐπιδροῦν μαζικά, ὅπως συμβαίνει μέ τή διαφήμιση, ἀλλά προϋποθέτουν περισυλλογή καί αὐτοσυγκέντρωση συνήθως. Εἶναι ἐκδηλώσεις πιό ἀτομικές καί γι' αὐτό περισσότερο εὐάλωτες.

Ὅλα τά παιδιά σέ μικρή ἡλικία ζωγραφίζουν μέ ἀπλά σύμβολα καί ἐντονα χρώματα. Ὁ χῶρος τους, ἄπειρος, δέν ὑπακούει σέ περιορισμούς. Τό

χαρτί, τό πάτωμα καί ὁ ἀπέναντι τοίχος εἶναι γι' αὐτά μία ἀδιατάραχτα ἐξελισσόμενη ἐπιφάνεια. Ἡ ζωγραφική τους, ἡ κίνησή τους ἀντιπροσωπεύουν τή ζωή τους. Ἐκτελοῦν μέ ἄνεση, ἀπλότητα καί χωρίς κομπλεξικές στεριότητες. Ἀνάλογα μέ τό περιβάλλον καί τήν καλλιέργεια τῶν γονιῶν καί τῶν δασκάλων ἡ περίοδος αὐτή τῆς εὐτυχίας διαρκεῖ ἢ διακόπτεται. Κάποτε, τό παιδί ἀρχίζει νά προετοιμάζεται γιά νά ἐξυπηρετήσῃ στόχος πού ἄλλοι ἔταξαν γι' αὐτό.

Γιά νά γίνουν κατανοητές οἱ βλαβερές ἐπιδράσεις, πού πολλές φορές ἀθελά μας ἐξασκοῦμε, θά περιγράψω μέ γενικές γραμμές ὀρισμένα χαρακτηριστικά τῆς εἰκαστικῆς ἔκφρασης τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καί τοῦ ἐνήλικου ἢ τοῦ ἔφηβου.

Ὁ χώρος στό παιδικό σχέδιο εἶναι δισδιάστατος (ὕψος - πλάτος), ἀλλά χωρίς περιορισμούς. Πρέπει νά ἀντιληφθοῦμε ὅτι γιά τό παιδί συνεχίζονται μονοδιάστατα σέ ὀριζόντια κατεύθυνση σά γραφή περίπου.

Ὁ χώρος τοῦ ἐνήλικου εἶναι ποικίλος, ἀλλά συνήθως ἔχει διαφορετική κινητικότητα ἀπό τοῦ παιδιοῦ. Εἶναι τρισδιάστατος καί ἐμβαθυντικός. Ἀπεικονίζει τό βάθος μέ περιορισμό τῶν διαστάσεων καί ἰδιαίτερα τῆς ὀριζόντιας.

Ἡ θέση τοῦ δημιουργοῦ στό παιδικό σχέδιο δέν εἶναι συγκεκριμένη. Τό παιδί βρίσκεται νοητά, ταυτόχρονα παντοῦ. Κυριαρχεῖ σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἔργου του.

Ἀντίθετα ἡ θέση τοῦ ἐνήλικου δημιουργοῦ εἶναι πιό συγκεκριμένη, γιατί συνήθως ρυθμίζει τή διάταξη τοῦ ἔργου του ἀπό μία ὀπτική γωνία. Εἶναι γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ ἐνήλικοι δέν ἐκφράζουν τό χώρο καί τή θέση τους μέ τόν περιγραφόμενο τρόπο, ἀλλά ὅλα τά παιδάκια ἐκφράζουν ὅπως ἀνάφερα.

Ἡ στάση ἀπέναντι στό «θέμα», παρουσιάζει διαμετρική διαφορά στίς δύο ἡλικίες. Οἱ μεγάλοι ἔχουν θέμα συγκεκριμένο, τμηματικό σέ σχέση μέ τή ζωή, ὀλοκληρωμένο μέσα στό χώρο τοῦ χαρτιοῦ τους, τελειωμένο.

Γιά τά παιδιά τό «θέμα» εἶναι συνήθως ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ροῆς τοῦ χρόνου καί ἔχει χαρακτήρα συμπτωματικό καί ἀτελείωτο.

Τό ἀντικείμενο ἐκφράζεται ἀπό τά παιδιά σάν σύμβολο ἀπλοποιημένο τοῦ συνόλου τῶν ὁμοίων ἀντικειμένων. Τό γενικό αὐτό σύμβολο στήν ἀντίληψή τους εἶναι ταυτόσημο καί μέ τήν εἰκόνα τοῦ εἰδικοῦ ἀντικειμένου.

Οἱ μεγάλοι ἐκφράζονται μέ σύμβολα καί μέ εἰδωλα. Δηλαδή ἀπεικονίζουν τήν εἰδική μορφή κάτω ἀπό εἰδικές συνθήκες ἢ ἐκφράζονται μέ σύμβολα πού ἀφοροῦν στίς ἀφηρημένες ἔννοιες.

Ἡ παιδική ζωγραφική χαρακτηρίζεται ἀπό τή μεγαλύτερη συνέπεια, γιατί ἐκφράζει μία στάση ζωῆς στό εἶδος τῆς ὀλοκληρωμένη καί ἐλεύθερη. Ἡ στάση αὐτή, ἂν δέν ἐπέμβουμε γιά νά τή μεταβάλουμε, θά τροποποιηθῆ στήν ἐφηβεία φυσιολογικά. Ἡ νέα στάση τοῦ ἀτόμου θά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τήν

επιδράσεις και την ιδιοσυγκρασία του. Και ανάλογα μ' αυτές θα στραφεί προς την ειδωλική απεικόνιση ή θα συνεχίσει να εκφράζεται με συνθετότερα σχήματα.

Υπάρχουν άπειρες μέθοδοι επέμβασης στην εικαστική δραστηριότητα του μαθητή.

Η πρώτη μέθοδος είναι όταν δεν γίνεται καθόλου σχέδιο, ζωγραφική, γλυπτική και κατασκευές. Οι δυνατότητες του παιδιού μειώνονται από την έλλειψη επαφής με τις Τέχνες και το περιβάλλον.

Οι υπόλοιπες κακές μέθοδοι που εφαρμόζονται σε μεγάλη έκταση σκοπεύουν:

Στόν περιορισμό του χώρου του παιδιού, στην αλλοίωση της προσωπικότητας με την υποταγή σε εκφράσεις ξένες, στη μίμηση φορμαλιστικών προτύπων, στη μίμηση ίχνογραφημάτων χωρίς περιεχόμενο, στόν αποπροσανατολισμό του στόχου της Τέχνης και στόν υποβιβασμό της σε τεχνική που οδηγεί στην τάξη, στην πειθαρχία και στην απομάκρυνση από τον προβληματισμό.

Όλες αυτές οι μέθοδοι συντελούν στη διαμόρφωση του ανθρώπακου, του υποτακτικού και πειθήνιου, που με φραγμένες τις διεξόδους και πολωμένα τα αισθητήρια γίνεται ακίνδυνο εξάρτημα της μηχανής που τον συνθλίβει και τη συντηρεί. Βέβαια, οι Τέχνες δεν στραγγαλίζονται πάντα με την ίδια ευκολία.

Όλα τα παιδιά έχουν ταλέντο και δημιουργικότητα, που όμως δεν είναι ισοβάθμια· υπάρχουν παιδιά που δεν χαλιναγωγούνται με καμιά δύναμη, γιατί ή ανάγκη και ή δυνατότητα που δείχνουν στις εκδηλώσεις τους τα προστατεύουν από τον όδοστρωτήρα της κακής αισθητικής αγωγής. Όπου τό σύστημα που μάς ελέγχει δεν μπορεί να καταστρέψει, άχρηστεύει. Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του καλλιτέχνη. Τό ιδιαίτερο ταλέντο ξεκόβεται από τό πλήθος και γίνεται περίπτωση που δεν είναι δυνατό να ακολουθήσουμε.

Όλα τά μέσα, όλες οι μέθοδοι συντείνουν στην απομάκρυνση του έργου του από τούς συμμαθητές και άργότερα από τούς συμπολίτες του. Τό μήνυμά του άχρηστεύεται, άφου δεν γίνεται κατανοητό. Μέ όλες αυτές τις μεθόδους άχρηστεύεται ό «λόγος» της Τέχνης και ή κοινωνική άποστολή της. Όλόκληρο τό πρόγραμμα καταστροφής, που ξετυλίγεται στό Δημοτικό και άκολουθεί στό Γυμνάσιο και Λύκειο, δεν είναι δυνατό να καλυφθεί από την εισηγήση. Άλλά ούτε είναι δυνατό να άναδειχθούν και να επεξηγηθούν και οι καλές προσπάθειες που γίνονται από συναδέλφους. Για τό λόγο αυτό έχει άναρτηθεί ή έκθεση που συμπληρώνει, εμπλουτίζει και καλύπτει μεγαλύτερο φάσμα από την όμιλία.

Θά περιοριστώ να άναπτύξω δύο σημεία επέμβασης στην προσωπικότητα του παιδιού.

Τό ένα σχετίζεται με την άκαιρη επέμβαση που γίνεται στην 5η και 6η

Δημοτικού και άφορά στο «χώρο» του παιδικού σχεδίου και στη θέση του δημιουργού. Πρόκειται για όρισμένους κανόνες προοπτικής. Το παιδί είναι έντελως άνωριμο βιολογικά για να δεχτεί την προοπτική θέση. Με τη λογική, με την έμπιστοσύνη στο δάσκαλο, αλλά και με τη γοητεία που έξεσκει ή γνώση, σχεδιάζει όρισμένους χώρους προοπτικής αλλά δέν δέχεται την προοπτική θέση, με αποτέλεσμα να αισθάνεται την άπουσία του δημιουργού από τό έργο. Άποτέλεσμα της θέσης αυτής είναι ό σχεδιαστικός παραλογισμός, που έχει τό άνάλογο πνευματικό αντίκρυσμα και οδηγεί στην πνευματική στειρότητα και στην άπομάκρυνση από την είκαστική έκδήλωση. Τά σχέδια αυτά έχουν ένα ύποθετικό σημείο φυγής, τοποθετημένο στο κέντρο της άπάνω γραμμής του χαρτιού. Άπό τό σημείο αυτό ξεκινούν κάτι άκτινωτές γραμμές που θέλουν να παραστήσουν τό προοπτικό ένός δρόμου φτιαγμένου με χάρακα. Μάταια τό παιδάκι προσπαθεί να ένσωματώσει ζωντανά στοιχεία στο χώρο αυτό. Τό ίδιο παιδάκι, που πριν από λίγο καιρό δέν έσβηνε αλλά αξιοποιούσε όλα τά σημεία του χαρτιού του, τώρα ταλαιπωρείται μάταια σβήνοντας ό,τι κάνει. Άνήμπορο να αξιοποιήσει αλλά και να ξεφύγει από τίς άναφομοιώτες γνώσεις του. Μια από τίς χειρότερες έπεμβάσεις στο παιδικό σχέδιο είναι αυτή που άφασε για τελευταία.

Ύπάρχουν όρισμένες εικόνες προσχεδιασμένες, με άπλά σχήματα, όπως μήλα, ντομάτες, περιποιημένα κοριτσάκια, τάνκς και κανονάκια. Σχήματα καθαρά, ώριοποιημένα και περιγραμμένα. Τά παιδιά πρέπει να τά γεμίσουν με ξυλομπογιές. Ύποτίθεται πώς είναι άσκηση πειθαρχίας και έπιδεξιότητας. Ή άσκηση αυτή, έφαρμοσμένη στις μικρές τάξεις, δίνει τη χαριστική βολή, γιατί οδηγεί στη νεκρή σχηματοποίηση που άντικαθιστά την έλεύθερη δημιουργική έκφραση.

Χωρίς σωστή αισθητική άγωγή, ό φωτεινός, άπειρος παιδικός χώρος μεταβάλλεται σε θλιβερό κενό και ή χαριτωμένη, άληθινή άεικίνητη παρουσία του σε άνησυχαστική άπουσία.

Στην περίοδο της έφηβείας τό παιδί θα άλλάξει βιολογικά στάση άπέναντι στη ζωή. Ή θέση του θα γίνει άτομική και πιο διερευνητική. Τότε και μόνο τότε θα άνακατατάξει τό άντικείμενο, τό χώρο και τό χρόνο.

Οί μέθοδοι που περίγραψα τό οδηγούν στην άπομάκρυνση από τό φαινόμενο και την ουσία. Μετά τη διδασκαλία που άνάφερα, στην έφηβεία το παιδί δέν έρευνά. Έχει άποκρυσταλλώσει ό,τι ή ζωγραφική είναι σωστή, μόνο όταν άπεικονίζει με άκρίβεια τό ίχνογράφημα του σχήματος του άντικειμένου. Δηλαδή, τη νεκρή σχηματοποίησή του.

Τό ίχνογράφημα του σχήματος είναι ό μηχανισμός και ή μορφή του πρότυπου του ώραίου του δικού μας πολιτισμού. Σχήμα άποκομμένο, κενό και χωρίς περιεχόμενο.

Έναντιωνόμαστε στη χαμηλή ποιότητα που προσφέρουν τά μαζικά μαζικής ένήμερωσης, στα φλιπεράκια, στα μηχανικά παιχνίδια καταστρε-

φής. Ἀσφαλῶς, ἀπ' αὐτά καί ἀπό ἄλλα κινδυνεύουν τὰ παιδιὰ καί ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικός λαός. Ἀλλά μέ τί ἐφοδιάζουμε τὰ παιδιὰ γιά νά τά προστατέψουμε; Ἀντί νά τά βοηθήσουμε, τά καθηλώνουμε στό θρανίο τους, πετσοκόβουμε ἄμεσα τήν αἰσθητικότητα καί ἔμμεσα τήν ἀντίληψή τους, διαμορφώνουμε μιά ἀνολοκλήρωτη προσωπικότητα καί τήν ἀφήνουμε ἔκθετη στό ἔλεος τῆς θλιβερῆς κουλτούρας τῶν τράστ. Ὑπερασπιζόμαστε, ὅσοι ἀκόμα ἐνδιαφερόμαστε, τήν ἑλληνικότητά μας. Εἴμαστε καί θέλουμε νά εἶναι καί τὰ παιδιὰ μας ρεαλιστές. Πιστεύουμε ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι γιά τό λαό. Ποιά ἑλληνικότητα καί ποιός ρεαλισμός; Ποιά Τέχνη γιά τό λαό; Τό σύστημα καί μαζί του κι ἔμεις προκαλοῦμε τήν ἡμιτύφλωσή του. Ὁ λαός δημιουργεῖ γύρω του περιβάλλον ἀτεχνο, ἀπό προϊόντα βιομηχανικά πού τόν ἀποπροσανατολίζουν. Τέχνη γιά τό λαό θά πεῖ νά κάνει ὁ λαός Τέχνη. Ὅχι νά τοῦ πλασάρουν τά τράστ ἢ καί ἔμεις τίς μορφές τέχνης πού θέλουμε. Ὅχι νά τόν μεταβάλλουμε σέ ἀνδρείκελο ἢ ἀπλό θεατή. Ὄταν, ἀντί νά βοηθήσουμε τό παιδί νά χρησιμοποιεῖ τά δικά του μέσα, τοῦ τά τσεκουρώνουμε, εἶναι πολύ φυσικό νά ἐπωφελεῖται ὁ οἰκονομικά ἰσχυρός. Καί μάλιστα ὅταν ἐκεῖνος τοῦ προσφέρει ὅ,τι περιορίζουμε ἔμεις. Γιατί ἐκεῖνος ἐκμεταλλεύεται τή μειωμένη αἰσθητικότητα πού ἔμεις δημιουργοῦμε. Γιατί ἡ αἰσθητικότητα μπορεῖ νά μειώνεται ἢ νά πολώνεται, ἀλλά ἡ πείνα τῆς ὁποιας ἐπικοινωνίας μέσα ἀπό τά αἰσθητήρια δέν κατασιγάζει. Τό παιδί ρίχνεται μέ μανία σέ ὅ,τι βρεῖ. Προτιμάει ὅ,τι ταρακουνάει πιο ἔντονα τά αἰσθητήριά του. Προσπαθεῖ, χωρίς νά τό συνειδητοποιεῖ, νά ἀποκαταστήσει τή χαμένη αἰσθητικότητα, τήν ἐνότητα τοῦ διαμελισμένου ἑαυτοῦ του.

Disko, ἔργα ἐπιστημονικῆς φαντασίας, γορίλλες ἐπαναστατημένοι. Ἐκκωφαντικοί θόρυβοι, φωτάκια πού ἐναλλάσσονται καί ἀναβοσβήνουν. Φλιπεράκια, θόρυβος καί εἰκόνα.

Ὄταν ὁ ἄνθρωπος ἀμφισβητεῖ τήν ἀξία τοῦ ὑποκειμενικοῦ, ρίχνεται μέ μανία στήν εἰκόνα πού τοῦ προσφέρει τή φυγή στό τίποτα.

Φυγή γιά νά ξεκουραστεῖ ἀπό τή σκέψη πού δέν ἀφομοιώνει γιατί τοῦ εἶναι ξένη, φυγή γιά νά ξεχάσει τήν καταπίεσή του.

M. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Χρῦσανθος Χρήστου, *Ἀπό τήν ἐπιφάνεια στό βάθος*, 1961.

Ε. Βακαλό, *Ἡ ἔννοια τῶν μορφῶν*, Ἐκδ. «Ἦρα» 1975.

Armand Colin, *L' Education Esthetique Luxe ou necessite* (Sous la direction de Louis Porcher).